

ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ, ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (СТ. 298 КК)

Предмет злочину має важливе кримінально-правове значення. Його визначення дозволяє встановити спрямованість злочинного діяння. У більшості кримінально-правових норм об'єкт злочину й суспільно небезпечні наслідки закріплюються саме через опис його предмета. Для багатьох складів злочину останній є конститутивною ознакою, що дозволяє відмежувати злочинну поведінку від незлочинної. Ознаки предмета злочину дозволяють розмежувати суміжні склади. У деяких статтях кримінального закону він виступає кваліфікуючою ознакою складу злочину. Особливості предмета злочину інколи можуть указувати на наявність пом'якшуючих обставин [13, с. 82].

Незважаючи на різноманіття поглядів щодо розуміння предмета злочину, найбільш прийнятною відповідно до теорії пізнання соціальних явищ, на нашу думку, є точка зору В.Я. Тація.

Як зазначає науковець, предметом злочину можуть бути будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного його складу. Звідси він робить висновок, що до предмета злочину необхідно відносити лише відповідні речі, а не будь-які інші цінності [14, с. 47]. Аргументом до такого висновку є те, що законодавець у низці статей КК вказує на конкретні речі саме матеріального світу або називає їх властивості.

Щодо предмета незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, то й у цьому питанні серед учених теж немає одностайності поглядів. Цією проблематикою займалися такі вчені, як В.Т. Дзюба, В.В. Кузнєцов, Є.І. Кузьменко, М.С. Міщенко,

В.О. Навроцький, Б.М. Одайник [Див.: 5, с. 1010; 2, с. 98-100; 3, с. 23-25; 4, с. 204-209; 1, с. 382-383; 8, с. 9].

Так, М.С. Міщенко виділяє декілька предметів цього злочинного посягання, зокрема, пам'ятку як об'єкт культурної спадщини (ч. 1 ст. 298 КК), пам'ятку національного значення (ч. 2 ст. 298 КК), рухомі предмети, що походять з об'єктів археологічної спадщини (ч. 3 ст. 298 КК), а також археологічну пам'ятку (назва ст. 298 КК – «Знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці») [6, с. 205]. Правда, не зовсім зрозумілою є точка зору дослідниці щодо археологічної пам'ятки: є вона предметом частин 1-4 ст. 298 КК чи може бути предметом лише окремої із зазначених частин. На нашу думку, археологічна пам'ятка для злочину, передбаченого вказаною статтею, взагалі не є предметом злочину, а виступає місцем учинення посягання, передбаченого її ч. 4. Схожу з М.С. Міщенко позицію займає й В.Т. Дзюба, який до предмета розглядуваного злочину відносить об'єкти культурної (ч. 1 ст. 298), археологічної спадщини (ч. 3 ст. 298), пам'ятки національного значення (ч. 2 ст. 298 КК) [7, с. 1010]. На переконання Б.М. Одайника, предметом до-

сліджуваного діяння виступають нерухомі пам'ятки – об'єкти культурної спадщини. Крім того, предметом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 298 КК, виступають рухомі культурні цінності (археологічні предмети), як об'єкти археологічної спадщини [8, с. 9]. (Зауважимо, що перелічені науковці визначають предмет злочину, передбаченого ст. 298 в редакції КК від 15 квітня 2008 р.).

Є.І. Кузьменко пропонує визнавати предметом незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини лише нерухомі пам'ятки останньої [4, с. 24].

Така точка зору вбачається не зовсім правильною. Щоб довести це, спробуємо з'ясувати, що означають поняття «культурні цінності» й «культурна спадщина», тотожні вони між собою чи ні. Уперше легальне тлумачення першого з них зустрічається в Гаазькій конвенції «Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту» від 14 травня 1954 р., ратифікованій СРСР 5 квітня 1957 р. У ст. 1 цього нормативного акта йдеться про 3 категорії культурних цінностей:

а) цінності рухомі або нерухомі, що мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі, як пам'ятники архітектури, мистецтва або історії,

релігійні або світські, археологічні місцерозташування, архітектурні ансамблі, що становлять собою історичний або художній інтерес, витвори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукцій цінностей, указаних вище;

б) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, указаних у п. «а»;

в) центри, в яких міститься значна кількість культурних цінностей, вказаних у пунктах «а» і «б», так звані центри зосередження культурних цінностей [11].

Підкреслимо, що в зазначеній Конвенції міститься найширше визначення категорії «культурні цінності».

У ст. 1 Конвенції ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» від 14 листопада 1970 р., ратифікованій СРСР 10 лютого 1988 р., зазначено, що культурними цінностями вважаються цінності релігійного або світського характеру, які розглядаються кожною державою як такі, що становлять собою значення для археології, доісторичного періо-

ду, історії літератури, мистецтва й науки [10]. Зауважимо, поняттям «культурні цінності» у згаданій Конвенції охоплюються лише рухомі об'єкти.

За ст. 1 Конвенції «Про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини» від 16 листопада 1972 р., ратифікованої Україною 4 жовтня 1988 р., під культурною спадщиною розуміються:

а) пам'ятки – твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи і структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, що мають визначну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

б) ансамблі – групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність або зв'язок з пейзажем яких є визначною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

в) визначні місця – твори людини або спільні витвори людини і природи, а також зони (включаючи археологічні визначні місця), що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [12].

Даний правовий акт взагалі не розмежовує поняття «культурні цінності» й «культурна спадщина».

Подібна термінологічна неоднозначність має місце й у сучасній Конституції України: у

ст. 54 йдеться про збереження культурних цінностей (історичних пам'яток та інших об'єктів) і законодавчу охорону культурної спадщини, а в ст. 66 вказано на обов'язок громадянина не заподіювати шкоду лише культурній спадщині. На невідповідність зазначеної термінології звертає увагу Л.А. Литовченко [5, с. 140].

У Законі України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. (ст. 1) наводиться дефініція поняття «об'єкт культурної спадщини»: це «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [1; 2000. – № 39. – Ст. 333].

У Законі України «Про ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. вживається категорія «культурні цінності». Під ними розуміються об'єкти матеріальної й духовної культури, що мають художнє, історичне, етно-

графічне й наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню й охороні відповідно до законодавства України, а саме:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні

- композиції й монтажі з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

- предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства й держави, історією науки й культури, а також ті, що стосуються життя й діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури й мистецтва;

- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;

- старовинні книги та інші видання (окремо або в колекції), що становлять історичну, художню, наукову й літературну цінність;

- манускрипти й інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- й фонодокументи (окремо чи в колекції);

- унікальні й рідкісні музичні інструменти;

- різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну або наукову цінність;

– рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали (окремо або в колекції);

– рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;

– зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;

– рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії, анатомії й палеонтології;

– родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів [1; 1999. – 48. – Ст. 405].

Лише в Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. законодавець розмежовує поняття «культурні цінності» й «культурна спадщина», але при цьому в його ст. 1 говориться, що категорія «культурні цінності» застосовується у значенні, що міститься в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», а «культурна спадщина» взагалі не розкривається [15; 2011. – № 14].

Отже, можемо констатувати, що в більшості випадків у законодавстві поняття «культурна спадщина» й «культурні цінності» вживаються як тотожні. На наше переконання, культурною спадщиною є сукупність об'єктів культури, успадкованих від попередніх поколінь. Культурні

цінності можуть бути створені й у наш час, але завдяки своїм унікальним властивостям вони є об'єктом охорони з боку держави, тобто поняття «культурні цінності» дещо ширше. Вважаємо за необхідне запропонувати привести у відповідність термінологію в нормативних актах у сфері охорони культурних цінностей, а також внести зміни до ст. 298 КК України, змінивши поняття «культурна спадщина» на «культурні цінності».

З урахуванням вищевикладеного, на нашу думку, предметом злочину, передбаченого ст. 298 КК України, є культурні цінності не тільки нерухомі, а й рухомі. Зазначимо, що чинний КК України не містить окремої статті, яка встановлювала б кримінальну відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження рухомих об'єктів культурної спадщини. Але на підставі наведеного можна зробити висновок, що в ст. 298 КК під пам'ятками культурної спадщини законодавець розуміє як нерухомі, так і рухомі предмети. Як вважає Є.І. Кузьменко, бажано окремою кримінально-правовою нормою передбачити відповідальність за знищення або пошкодження рухомих об'єктів матеріальної культури [4, с. 25]. Така пропозиція вбачається не зовсім доцільною. Фактично дослідник пропонує виділити

спеціальну норму, але ж у її створенні немає сенсу, оскільки суспільна небезпечність діянь, які будуть передбачені загальною і спеціальною нормами, є майже однаковою. Також немає даних і щодо значної поширеності знищення, руйнування або пошкодження рухомих культурних цінностей порівняно з нерухомими.

Серед найбільш суттєвих ознак загального поняття «предмет злочину» найчастіше вирізняють соціальну (або економічну), юридичну й фізичну [9, с. 68]. Ці ознаки можуть бути рівною мірою використані для опису предмета злочину, передбаченого ст. 298 КК. Соціальна полягає в тому, що культурні цінності мають історичне, наукове, художнє або інше культурне значення для суспільства. Юридична знаходить свій прояв у тому, що лише передбачені нормативно-правовими актами культурні цінності є предметом досліджуваного злочину й охороняються кримінальним законодавством. Фізична означає, що культурні цінності, як предмет даного злочину, є матеріальними об'єктами.

Визначившись із загальними ознаками предмета злочину, ми з'ясували, що всі вони притаманні і предмету злочину, передбаченого ст. 298 КК, тобто культурним цінностям. Перейдемо до виокремлення їх спеціальних ознак, якими є:

1) унікальність. Культурні цінності не просто становлять собою результати людської діяльності чи предмети, а тісно пов'язані з нею. Вони втілюють у собі виключні інтелектуальні і фізичні здібності творця як особистості, його індивідуальну майстерність, уособлюють єдині й неповторні у своєму роді приклади творчості індивіда в якій-небудь зі сфер його життєдіяльності. Не можуть вважатися культурними цінностями предмети мистецтва, отримані промисловим способом з широким тиражуванням. Окремі види предметів набувають унікальності, оскільки стають рідкісними;

2) всезагальність. Культурні цінності відбивають процес становлення й розвитку фізичних та інтелектуальних можливостей, формування інтересів і потреб не окремо взятого індивіда, а представника людського роду. Специфічні їх якості мають значення для всього суспільства, чим забезпечують культурний зв'язок між його членами. Роль культурних цінностей не обмежується рамками однієї держави. Їх вагомість визнається світовою спільнотою, оскільки кожен народ робить свій внесок у процвітання світової цивілізації, а культура кожного народу є частиною світової культури;

3) конкретно-історичний характер. Культурні цінності, створені попередніми поколіннями, служать об'єктами культурної спадщини і мають важливе значення для сучасності. Пам'ятки культури, створювані сьогодні, теж будуть становити інтерес для майбуття. Культурні цінності виступають зв'язуючою ланкою між різними поколіннями.

Наявність перелічених спеціальних ознак у своїй сукупності дозволяє вести мову про культурні цінності як предмет злочину, передбаченого ст. 298 КК. Пропонуємо авторську дефініцію категорії «культурні цінності»: це унікальні речові результати людської діяльності, що мають важливе історичне, наукове, художнє або інше культурне значення для всього людства. Таке трактування дозволить подолати зайвий суб'єктивізм при віднесенні відповідного предмета до культур-

них цінностей.

Таким чином, вважаємо, що предметом розглядуваного нами злочину можуть виступати рухомі й нерухомі культурні цінності, зокрема, передбачені: (а) ч. 1 – об'єкти археологічної спадщини або пов'язані з ними рухомі предмети; (б) ч. 2 – як рухомі, так і нерухомі культурні цінності місцевого значення; (в) ч. 3 – рухомі й нерухомі культурні цінності, що мають національне значення; (г) ч. 4 – рухомі предмети, що походять з об'єктів археологічної спадщини; (д) ч. 5 – рухомі й нерухомі культурні цінності, в тому числі й національного значення.

Детальніший розгляд предмета незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини авторка планує здійснити в наступних публікаціях.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Кримінальне право України: Особ. ч.: Підруч. / За ред. *М.І. Мельника, В.А. Клименка*. – К.: Юрид. думка, 2004. – 656 с. 3. *Кузнецов В.В.* Злочини проти громадського порядку та моральності: Практ. посіб. – Вид. Паливода А.В., 2007. – 160 с. 4. *Кузьменко Є.І.* Предмет злочинного посягання на пам'ятки – об'єкти культурної спадщини // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 23-25. 5. *Литовченко Л.А.* Основні засади законодавства України про охорону культурної спадщини // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – № 4 (35). – С. 138-148. 6. *Мищенко М.С.* Пам'ятки – об'єкти культурної спадщини як предмет злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України // Право України. – 2010. – № 7. – С. 204-209. 7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Вид. 2-ге, перероб. і доп. / За заг. ред. *П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка*. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с. 8. *Одайник Б.М.* Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2010. – 20 с. 9. *Панов Н.И.* Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву // Пробл. правоведения: Респ. междувед. науч. сб. – Вып. 45. – Киев: Вища шк., 1984. – С. 67-73.

10. Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту: Конвенція ЮНЕСКО від 14.05.1954 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_157. 11. Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності: Конвенція ЮНЕСКО від 14.11.1970 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_186. 12. Про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини: Конвенція ЮНЕСКО від 16.11.1972 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_089. 13. *Радутний О.Е.* Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю. – Х.: Ксілон, 2008. – 202 с. 14. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Харьков: Выща шк., 1988. – 198 с. 15. Урядовий кур'єр.

**ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕНИЯ ПОИСКОВЫХ РАБОТ
НА ОБЪЕКТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ,
УНИЧТОЖЕНИЯ, РАЗРУШЕНИЯ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЯ
ОБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ (СТ. 298 УК)
Базелюк В.В.**

Статья посвящена актуальной проблеме предмета незаконного проведения поисковых работ на объекте археологического наследия, уничтожения, разрушения или повреждения объектов культурного наследия. Рассматриваются научные подходы к определению предмета исследования, раскрываются понятия «культурное наследие» и «культурные ценности», приводятся их общие и специальные признаки.

Ключевые слова: культурное наследие, культурные ценности, уничтожение, разрушение, повреждение объектов, незаконные поисковые работы, предмет преступления, общие и специальные признаки предмета преступления.

**SUBJECT OF ILLEGAL SEARCH OF OBJECT
OF ARCHAEOLOGICAL HERITAGE, DESTRUCTION,
DEMOLITION OR DAMAGE OF THE OBJECT
OF CULTURAL HERITAGE
(ART. 298 OF THE CRIMINAL CODE)
Basilyuk V.V.**

The article is devoted to the relevant problem of subject of illegal search of object of archaeological heritage, destruction, demolition or damage of the object of cultural heritage. This work discusses scientific approaches to the definition of subject of research. Besides it pays great attention to the research of the determination of cultural heritage and cultural values, their general and special features.

Key words: cultural heritage, cultural values, destruction, demolition or damage of object, illegal search, subject of crime, general and special features of subject of crime.

Надійшла до редакції 21.02.2011 р.